

УДК 821.01.03.

*Денисенко С.Н.,
(Львів, Україна)
Тараба І.О.
(Житомир, Україна)*

КОД КУЛЬТУРИ І МОДЕЛЮВАННЯ ДІЙСНОСТІ (на матеріалі фразеології)

Поняття 'код культури' у сучасній лінгвістиці набуває актуального прочитання у контексті праць представників когнітивного порядку.

Пізнаючи та усвідомлюючи себе, людина переходить до пізнання і усвідомлення себе у світі їй подібних, і, таким чином, вступає у світ людей, а усвідомлення часу необхідно їй для того, щоб розташувати події відносно часової вісі по відношенню одна до одної.

Ключові слова: код культури, представники когнітивного порядку, усвідомлення часу, розташування подій відносно часової вісі по відношенню одна до одної.

Понятие 'код культуры' в современной лингвистике приобретает актуальное прочтение в контексте работ представителей когнитивного порядка.

Познавая себя, человек переходит к познанию и осмыслению себя в мире себе подобных, и, таким образом, входит в мир людей, а осмысливание времени необходимо ему для того, чтобы расположить события относительно временной оси по отношению друг к другу.

Ключевые слова: код культуры, представители когнитивного порядка, осмысливание временем, расположение события относительно временной оси по отношению друг к другу.

© Денисенко С.Н., Тараба І.О., 2012

The notion of 'cultural code' in modern linguistics becomes topical in the context of scientific works of cognitive linguistics representatives.

Identifying and realizing himself, man passes over to recognition and realization himself in the world of thealike beings, thus entering the world of people. Man needs time realization to place events along time axe depending on their relations with each other.

Key words: *cultural code, representatives of cognitive linguistics, time realization, events placing along time axis depending on their relations with each other.*

Поняття культурного коду має різноплановий характер та корелює з різними сферами та галузями науки (культурологія, психологія, філософія, етнологія, мистецтво та ін.). варто зауважити, що використання поняття 'культурний код' у сучасній лінгвістиці набуває найбільш актуального прочитання у контексті праць представників когнітивного напрямку (Алефіренко, Красних, Маслова) [1; 2; 4].

У сучасній лінгвістиці *код культури* пояснюється як 'сітка', яку культура 'накидає' на навколишній світ, репрезентуючи його членування, категоризацію, структурування у мовній свідомості, у мові та дискурсі. Коди культури співвідносяться з архетипними уявленнями людини, які власне ці уявлення 'кодують'. Можна стверджувати, що коди культури 'утворюють' систему координат, яка містить та задає еталони культури [3]. Згідно з етимологічною довідкою, поняття 'код' походить від латинського слова 'codex' – *дошка для письма, таблиця з певними показниками, список, перелік, вказівник* і репрезентується як сукупність умовних знаків, показників, характеристик, уявлень, понять тощо. З огляду на таке тлумачення, код культури є система символів для передавання, обробки та зберігання (запам'ятовування) культурної інформації. У дослідженні О. Селіванової знаходимо також подібне, але більш розгорнуте, ширше тлумачення: "Код культури – мережа членування, категоризації, оцінок інтеріоризованого світу та внутрішнього досвіду людини, зумовлена культурою певного етносу й репрезентована в семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічної спільноти" [5]. І Селіванова, і Ковшова зазначають, що код культури – це вторинна знакова система, яка використовує, різні матеріальні та формальні засоби для кодування одного й того ж змісту, який в цілому маніфестує до картини світу, до світогляду даного соціуму; це система знаків матеріального та духовного світу, які стали носіями культурних смислів; в процесі освоєння людиною світу вони втілилися у себе культурні смисли, які 'прочитуються' у цих знаках [5; 6].

З одного боку, коди культури проявляють універсальність, тому властиві людині як *homosapiens*. З іншого боку, існує безліч культур, тому можна стверджувати, що їхня природа, їх вияв у кожній з культур носить також і етноспецифічний характер. Науковці (В. Н. Топоров, В. В. Красних, О. О. Селіванова та ін.) виокремлюють такі коди культури:

- 1) *соматичний (тілесний)*, найбільш давній з наявних, представлений символічними функціями різних частин тіла людини;
- 2) *просторовий*, пов'язаний із членуванням простору, його властивостями, характеристиками, а також з відношенням людини до просторових параметрів;
- 3) *часовий*, як сукупність уявлень, пов'язаних з відношенням людини до часу;
- 4) *предметний*, який відтворює еталони метричної системи, представляє побутові реалії й різні артефакти;

5) *біоморфний*, співвіднесений із сприйняттям рослинного, тваринного світу та світу міфологічних істот;

6) *духовний*, що відображає моральні пріоритети, транслює культурні цінності тощо [3; 5; 8].

Крім того, виділяють також *антропний*, *космологічний*, *акціональний*, *релігійний*, *сенсорний*, *аксіологічний* коди та деякі інші. Варто зауважити, що код культури – це ‘будівельний матеріал’ для метафоризації, яка використовується при структуруванні та опису оточуючого світу.

Особливої уваги заслуговує також класифікація, запропонована науковцями В. Н. Телія, Д. Б. Гудковим та М. Л. Ковшовою [7; 9], які виділяють такі коди культури:

1) *антропний*, або *власне людський* код культури (сукупність номінацій (назв), які позначають різноманітні аспекти людини і специфічні для них якісні (у тому числі – ‘розмір’, ‘колір’ / ‘масть’, ‘форма’, ‘консистенція’) та якісні (у тому числі розмір, вага) характеристики, фізичні та/або ментальні інтелектуальні, емоційні та ін. стани або дії, пози, жести та види діяльності, а також їх просторові та часові ‘виміри’, ‘вимірювання’, які, доповнюючи природні якості, несуть функціонально важливі для культури смисли, які надають цим номінаціям роль знаків ‘мови’ культури, наприклад: *впитувать с молоком матери, детей не крестить, валят дурака, спать и восневидеть*);

2) *зооморфний код культури* (сукупність назв тварин та інших живих істот, які позначають їх як ціле або їх частини та специфічні для них якісні (у тому числі – ‘розмір’, ‘колір’ / ‘масть’, ‘форма’, ‘консистенція’) та якісні (у тому числі розмір, вага) характеристики, фізичні та/або психоемоційні стани або дії, пози, жести та види діяльності, а також їх просторові та часові ‘виміри’, ‘вимірювання’, які, доповнюючи природні якості, несуть функціонально важливі для культури смисли, які надають цим номінаціям роль знаків ‘мови’ культури, наприклад: *черная кошка пробежала, как баран на новые ворота, братья подкрыло*);

3) *рослинний код культури* (сукупність номінацій рослин або їх частин, наприклад: *дерево стоеросовое, хоть трава не расти, дать дуба, ушивянут*);

4) *природний код культури* (сукупність номінацій та / або їх сполучень, які позначають природні об’єкти або їх частини, елементи ландшафту, у тому числі – освоєні людиною у їх окремому існуванні або диспозиції – взаєморозміщенні, взаємороташуванні, наприклад: *камень на душе, звезд с неба не хватает, ветер в голове, пойти в огонь и в воду*);

5) *артефактно-предметний код культури* (артефактно-вещний) (наприклад: *до лампочки, от фонаря, принимает за чистую монету, в штыки*);

6) *предметно-костюмний код культури* (наприклад: *снимать шляпу, спустя рукава, под каблук*);

7) *“гастрономічний” код культури* (наприклад: *каша в голове, под соусом, котелок-варит, на десерт*);

8) *архітектурний код культури* (наприклад: *ни кола ни двора, крыша едет, ума палата*);

9) *духовно та / або релігійно-антропоморфний код культури* (сукупність моральних настанов або проскрипцій; демонологічні сутності міфологічного, релігійного характеру та їх атрибути, наприклад: *с грехом пополам, мешать божий дар с яичницей, по душе, чертегознает*);

10) релігійно-артефактний код культури (предмети релігійного побуту, якості та дії, які їм приписуються, наприклад: *детей не крестить, душать на ладан, положить на алтарь, под венець пойти*);

11) часовий код культури (сукупність номінацій, які позначають членування часу на відрізки, періоди, наприклад: *от зари до зари, час от часу не легче, впасть в детство*);

12) просторовий код культури (сукупність номінацій, які позначають членування простору та відношення людини до просторових параметрів, наприклад: *к черту на кулички, уйти в мир иной, на дворе, без задней мысли*);

13) кількісний код культури (числовий, в термінології В. Н. Телія), наприклад: *каждважды два, раз плюнуть, стричь под одну гребенку, одна извилина, да и та пунктиром, не все дома*);

14) колірний код культури (наприклад: *в черноцвете, розовоedетство*);

15) тілесний (або соматичний) код культури (сукупність номінацій та / або їх сполучень, які позначають тіло в цілому або його частини та специфічні для них якісні (у тому числі – ‘розмір’, ‘колір’ / ‘масть’, форма’, ‘консистенція’) та якісні (у тому числі розмір, вага) характеристики, фізичні та/або ментальні інтелектуальні, емоційні стани або дії, пози, жести та види діяльності, а також їх просторові та часові ‘виміри’, ‘вимірювання’, які, доповнюючи природні якості, несуть функціонально важливі для культури смисли, які надають цим номінаціям роль знаків ‘мови’ культури, наприклад: *не покладая рук, в поте лица своего, на глазах, держать в голове, без задній мысли, пропустит мимо ушей, по серджу, до мозга костей*).

Співвідношення з кодами культури, як стверджує науковець В. Н. Телія – це кореспонденція фразеологізму з тими джерелами – живими істотами, артефактами, ментофактами, та ін., які є предметами ‘окультуреного’ їх осмислення та оцінювання людиною в процесі життєдіяльності [9].

Як підкреслюють дослідники, система кодів культури потребує упорядкування шляхом систематизації та ґрунтового аналізу міжкодових метафоричних переходів. Між кодами кодами культури немає чітких меж, вони дифузно проникні. З огляду на таку особливість, одна кодова система позначень може переінтерпретовуватися знаками іншої. Так, наприклад, соматичний код культури може бути постачальником (експортером) знаків для просторового, духовного й ін. кодів, а просторовий код може ‘накладатися’ на часовий і т.д. Таким чином, можна стверджувати, що існує три головних об’єкти пізнання і опису, які належать світу ‘Дійсність’:

1) сама людина;

2) оточуючий світ (простір та предмети, які його заповнюють);

3) час.

Пізнаючи та усвідомлюючи себе, людина переходить до пізнання і усвідомлення себе у світі їй подібних, і, таким чином, вступає у світ людей, а усвідомлення часу необхідно їй для того, щоб розташувати події відносно часової вісі по відношенню одна до одної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова: синергетика языка, сознания, культуры. – М., 2002.

2. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія. – М., 2001.
3. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – М: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
4. Маслова В.А. «Языковая картина мира» и «поэтическая картина мира» и их роль в межкультурной коммуникации. // Ученые записки Таврического национального университета. Филологические науки. – Симферополь, 2007. Т.17 [56].
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика і термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля, 2006.
6. Ковшова М. Л. Культурно-национальная специфика фразеологизмов (когнитивные аспекты) // Автореф. дис. к.ф.н.: спец. 10.02.01. Русский язык / Ковшова М. Л. – М., 1996. – 22 с.
7. Гудков Д. Б., Ковшова М. Л. Телесный код русской культуры: материалы к словарю. – М.: Гнозис, 2007. – 288 с.
8. Топоров В. Н. Пространство и текст // Текст: Семантика и структура. – М., 1983.
9. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвистический аспекты. – М., 1996.

УДК 801:81'23

Слепиніна Н.О.
(Житомир, Україна)

ТИПОЛОГІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОБЛЕМИ МОВНОЇ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ КАРТИН СВІТУ

У статті аналізується динаміка розвитку наукових поглядів з питань мовної та концептуальної картин (моделей) світу, змін у розумінні та тлумаченні цих понять науковцями-філологами.

Ключові слова: картина світу, мовна картина (модель) світу, концептуальна картина (модель) світу, концепт.

В статье анализируется динамика развития научных взглядов по вопросам языковой и концептуальной картин (моделей) мира, изменений в понимании и толковании этих понятий учеными-филологами.

Ключевые слова: картина мира, языковая картина (модель) мира, концептуальная картина (модель) мира, концепт.

The article analyzes the dynamics of scientific views on linguistic and conceptual paintings (models) of the world, changes in the understanding and interpretation of these concepts by philological scientists.

Key words: world picture, language picture (model) of the world conceptual picture (model) of the world, a concept.